

Prof. zw. dr hab. Stanisław Palka

Recenzja osiągnięć naukowych i rozprawy habilitacyjnej Anny Szkolak – Stępień pt. „*Wzorcowy nauczyciel wczesnej edukacji w narracjach matek. W kierunku teorii ugruntowanej*”

I. Dane o kandydacie

Anna Szkolak Stępień uzyskała stopień naukowy doktora nauk humanistycznych na podstawie rozprawy pt. „*Rozwój kompetencji pedagogicznych nauczycieli edukacji początkowej i jego uwarunkowania*” nadany uchwałą Rady Naukowej Instytutu Badań Pedagogicznych w Warszawie z dnia 7 lipca 2009 roku.

Anna Szkolak – Stępień, jak wynika z jej autoreferatu, nie ubiegała się uprzednio o nadanie stopnia doktora habilitowanego.

Anna Szkolak – Stępień aktualnie (od 2009 roku) zatrudniona jest w Katedrze Pedagogiki Wczesnoszkolnej Instytutu Pedagogiki Przedszkolnej i Szkolnej w Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie. W latach 2003 – 2009 zatrudniona była w Instytucie Edukacji Szkolnej na Wydziale Pedagogicznym i Artystycznym Uniwersytetu Przyrodniczego im. Jana Kochanowskiego w Kielcach, równoległe do zatrudnienia w Uniwersytecie Pedagogicznym w latach 2009 – 2014 (na II etacie) była zatrudniona w Katedrze Dydaktyki Ogólnej i Psychodydaktyki Akademii Humanistyczno – Ekonomicznej w Łodzi.

II. Obowiązujące przepisy prawa i kryteria oceny w dniu wszczęcia postępowania habilitacyjnego Anny Szkolak – Stępień (19. I. 2022 roku powołanie komisji habilitacyjnej)

Ustawa z dnia 20 lipca 2018 roku „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” określając postępowanie w sprawie ubiegania się o stopień doktora habilitowanego z wprowadzonymi przez Senat Uniwersytetu Warmińsko – Mazurskiego w Olsztynie zmianami w procedurze postępowania w sprawie nadania stopnia doktora

habilitowanego (Uchwała z dnia 27. X. 2020 roku) i w ślad za tym Uchwała Rady Naukowej Dyscypliny Pedagogika Uniwersytetu Warmińsko – Mazurskiego z 7. IV. 2021 roku.

Zasady recenzji zostały zawarte w Umowie Uniwersytetu Warmińsko – Mazurskiego ze mną, podpisanej przeze mnie 8. II. 2022 roku.

III. Informacje o osiągnięciach naukowych Anny Szkolak – Stępień

1) Tytuł osiągnięcia naukowego stanowiącego podstawę ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego: monografia naukowa „*Wzorcowy nauczyciel wczesnej edukacji w narracjach matek. W kierunku teorii ugruntowanej*” (Kraków 2020, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego).

2. Dane naukometryczne i cytowania:

a) Liczba punktów MNiSW za publikacje Anny Szkolak – Stępień (od uzyskania przez nią stopnia doktora w 2009 roku): **654**, w tym w roku 2020: znaczący dorobek **205** punktów.

b) Liczba cytowań od 2009 roku: **96**, liczba autocytowań: **14**.

Liczby punktów i głównie cytowań dają pozytywne świadectwo rozwoju naukowego Anny Szkolak – Stępień.

3. Liczba publikacji naukowych:

a) **5** monografii, w tym 1 praca habilitacyjna i 2 pozycje książkowe napisane na podstawie danych z badań do pracy doktorskiej, przeprowadzonych w 2007 roku, na ten sam tytuł ale jedno wydanie poprawione i uzupełnione w 2016 roku, z aktualną wówczas bazą literatury przedmiotu oraz 1 publikacja metodyczna „*Kompendium kandydata na nauczyciela wczesnej edukacji*”, ss. 148).

b) **2** współredakcje prac zbiorowych, Anna Szkolak – Stępień odgrywała znaczącą rolę w ramach współredagowania tych prac zbiorowych.

c) 33 artykuły naukowe (po uzyskaniu przez Autorkę stopnia doktora) w czasopiśmie w językach : polskim, angielskim, rosyjskim, niemieckim. Tematyka artykułów związana jest m.in. z kompetencjami nauczycieli, ich rozwojem zawodowym, kształceniem, kreatywnością.

Do znaczących naukowo czasopiśmie, w których Anna Szkolak – Stępień opublikowała artykuły należą: „Studia Edukacyjne” (czasopismo Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu), „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych” (w Krakowie), czasopisma Akademii Ignatianum w Krakowie „Journal of Educational Culture and Society” i „Journal of Preschool and Elementary School Education”.

d) Ponad 40 tekstów rozdziałów w monografiach naukowych, w tym 5 w języku angielskim i 1 w języku słowackim. Tematyka rozdziałów związana jest głównie z postacią nauczyciela, jego kompetencjami a także kwalifikacjami, autorytetem, awansem, rolą, kreatywnością, wypaleniem zawodowym.

Ten dorobek naukowy oceniam pozytywnie.

4. Ocena wskazanego przez kandydatkę osiągnięcia naukowego, w tym czy stanowi ono znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny naukowej

Anna Szkolak – Stępień wskazała osiągnięcie naukowe, którym jest publikacja książkowa pt. *„Wzorcowy nauczyciel wczesnej edukacji w narracjach matek. W kierunku teorii ugruntowanej”* (Kraków 2020, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego). Badania empiryczne do tej publikacji osadziła w orientacji związanej z podejściem metodologicznym wspartym na toku badań empirycznych jakościowych (istotnym poznawczo obok badań empirycznych ilościowych oraz badań empirycznych ilościowo – jakościowych), związanych z modelem badań stosowanym w naukach humanistycznych, służących realizowaniu celów „rozumienia” i „interpretacji” faktów, zjawisk i procesów pedagogicznych, głównie poznawania człowieka nie jako jednostki przyrodniczej, społecznej (to należy do badań ilościowych), lecz osoby jednostkowej, niepowtarzalnej, „:duchowej”. Temu służy indukcyjny tok postępowania badawczego (tłumaczenie uogólniające, wyprowadzenie twierdzenia ogólnego na podstawie poznawanych faktów).

Do podstawowych sposobów badań jakościowych zaliczane są badania narracyjne (biograficzne), studium przypadku, badanie w działaniu oraz teoria ugruntowana. Anna Szkolak – Stępień wybrała drogę badań jakościowych zmierzających w „kierunku teorii ugruntowanej”, tego rodzaju badania („badania terenowe”) prowadzone są bez przyjmowania wstępnych hipotez, wiązane są ze zbieraniem danych ale z nieustannym porównywaniem ze sobą zbieranych elementów materiału empirycznego (triangulacji), określaniem kodów wyłanianych z porównywania fragmentów materiału, tworzenia z kodów kategorii poznawczych a z nich tworzenia teorii badanego zjawiska (teorii średniego zasięgu, teorii jako procesu ulegającego zmianom, teorii o wystarczającym nasyceniu teoretycznym). Teoria ugruntowana zawiera hipotetyczne twierdzenia, które wymagają weryfikacji. Zbieranie danych odbywa się w trakcie bezpośrednich kontaktów z badanymi osobami i spisywanie narracji (opowiadań), m.in. w formie wywiadu swobodnego, z tym związane są: transkrypcja wywiadu, kodowanie i wyłanianie teorii ugruntowanej.

Powyższy sposób działań został zastosowany przez Annę Szkolak – Stępień. Takie działanie związane z „badaniem terenowym” byłoby bardziej korzystne w poznawaniu zjawisk i procesów mało rozpoznanych, na badawczej „ziemi nieznaney”. Jednak dla podjętego tematu więcej informacji można było uzyskać w toku empirycznych badań ilościowych lub ilościowo – jakościowych. Aktywność poznawcza Anny Szkolak – Stępień przyniosła relatywnie mniejsze efekty poznawcze merytoryczne a raczej większe efekty metodologiczne, bowiem daje przykład posiłkowania się w pedagogice metodologią badań służącą budowaniu teorii ugruntowanej. Niżej dokonuję analizy jej tekstu książkowego, nie idąc tylko tokiem jej metodologii badań jakościowych w stronę teorii ugruntowanej, lecz także zwracając uwagę na treści z pozycji badawczej metodologii badań empirycznych ilościowo – jakościowych, w których równie ważne są „rozumienie” i „interpretacja” jaki i „opis” i „wyjaśnienie”.

Anna Szkolak – Stępień sformułowała następujący główny problem badawczy: *„Jak przedstawia się obraz wzorcowej sylwetki nauczyciela w świetle oczekiwań społecznych (na przykładzie rozmów z matkami uczniów w młodszym wieku szkolnym)?”* (s. 16). Zatem Autorka uwzględniła w swoim zamyśle dwa kluczowe

podmioty procesu edukacji wczesnoszkolnej: nauczycieli (nauczycielek) i rodziców (matek), podmioty dopełniają uczennice i uczniowie ale pośrednio można o nich wnioskować na podstawie matczynej narracji, te dwa podmioty stanowią główny obiekt badań. Tak sformułowany i rozwiązywany problem badawczy związany jest z dziedziną pedeutologii osadzonej na kanwie pedagogiki wczesnoszkolnej. Autorka pisze, iż *„Przedmiotem podjętych badań były (...) wyobrażenia matek uczniów w młodszym wieku szkolnym na temat idealnej sylwetki nauczyciela ich dzieci. Źródłem zainteresowań badacza jest głębia tego zjawiska ale jednocześnie jego różnorodność.”* (s. 16). Celem badań *„było wypracowanie teorii ugruntowanej: zaproponowania nowej koncepcji, która wylaniając się z danych empirycznych zgromadzonych przez badacza (a zatem konstruowana), uzyskanych na podstawie rozmów z matkami uczniów w młodszym wieku szkolnym, mogłaby nakreślić ich oczekiwania wobec nauczyciela wczesnej edukacji.”* (s. 16). Autorka określa oczekiwane efekty badawcze, którymi są *„sformułowanie hipotezy badawczej stanowiącej przybliżenie osadzonej w kontekście i będącej interpretacją konkretnego procesu teorii ugruntowanej oraz skonstruowanie portretu idealnej sylwetki nauczyciela – mistrza w świetle potrzeb matek uczniów (...), pogłębienie rozumienia matczynej perspektywy wzorcowego nauczyciela wczesnej edukacji, a tym samym uwzględnienie ich głosu w toczącej się nieustannie na ten temat debacie.”* (s. 16). Wyniki badań mają więc po części wydźwięk naukowo – poznawczy, jak i społeczny, co jest godne uznania w uprawianiu pedagogiki jako nauki teoretyczno – praktycznej.

Anna Szkolak – Stępień dobrze nakreśliła temat swoich badań, ich cele oraz użyteczność osadzając rzecz w poszukiwaniach służących budowie teorii ugruntowanej. Ważnym składnikiem metodologii badań był dobór grupy badawczej. Autorka w doborze celowym wprawdzie starała się przeprowadzić wywiady z 12 matkami, tę grupę jednak zwiększała o nowe osoby celem teoretycznego nasycenia (wystarczalności) i w sumie grupa badawcza liczyła 22 osoby. Nie dobierała matek w sposób przypadkowy, lecz przy doborze osób brała jednak pod uwagę reprezentatywność grupy do populacji, co jest stosowane w empirycznych badaniach ilościowych i co, moim zdaniem, stanowiło istotne wzbogacenie badań jakościowych (była to już próba stosowania empirycznych badań jakościowo – ilościowych!) W

badaniach na terenie województwa świętokrzyskiego od stycznia 2017 roku do czerwca 2018 przeprowadzone zostały wywiady: a) z 10 matkami z dużego miasta, b) z 6 matkami z małego miasta, c) z 6 matkami ze wsi. Przy doborze grupy matek wzięte były także pod uwagę inne „kluczowe kategorie”:

- wiek matek (od 25 do 45 la),
- wykształcenie matek (od podstawowego do wyższego),
- struktura rodziny (pełna, niepełna, samotna matka),
- liczba posiadanych dzieci.

Ponadto uwzględnione zostały:

- stan diagnozy edukacyjnej dziecka (np. uczeń o przeciętnych możliwościach),
- rodzaj szkoły (np. publiczna, społeczna, prywatna),
- status socjoekonomiczny rodziny,
- aktywność zawodowa matki.

Dało to podstawę, podobnie jak w badaniach ilościowych, do tworzenia uogólnień w formie „teorii ugruntowanej”.

Publikacja książkowa jest dobrze formalnie skonstruowana, w jej skład wchodzi poniższe elementy:

- Wprowadzenie;
- Metodologiczne założenia badań;
- Analityczna metodyka badań: 1) transkrypcja wywiadu, 2) paradygmat kodowania według Kathy Charmaz (z jej książki pt. *Teoria ugruntowana*, Warszawa 2009, PWN), 3) generowanie teorii ugruntowanej;
- „Model nauczyciela wczesnej edukacji – proces konstruowania teorii” (s. 37 – 162), inaczej rzecz ujmując: analiza wyników badań obejmująca bogato wzbogacony

cytatami z wypowiedzi matek obraz „wzorcowego nauczyciela” związany z kompetencjami profesjonalnymi, cechami osobowości, kwalifikacjami zawodowymi (w tym „ustawiczne doskonalenie”), innymi cechami (m.in. wieku, płci, stanu cywilnego, wyznania religijnego) oraz sformułowanie hipotezy badawczej (aproxymacji teorii ugruntowanej) składającej się z 4 grup pożądaných cech – które są teoretycznymi propozycjami bez odnoszenia do całej populacji ale dającej podstawę do dalszych badań. Hipoteza (stanowiąca jednostkową teorię badanego fenomenu) zakłada, „*że oczekiwania matek wobec nauczycieli wczesnej edukacji oscylują wokół czterech obszarów ułożonych według stopnia natężenia wypowiedzi, a mianowicie: kompetencji profesjonalnych, wizerunku osobowościowego, kwalifikacji zawodowych oraz innych cech typu wiek, staż pracy, płeć, pochodzenie, stan cywilny/posiadanie dzieci, wyznanie religijne, sposób spędzania czasu wolnego oraz sposób ubierania się.*”, (s. 161), to składa się na ugruntowany w danych z badań obraz wzorcowej sylwetki nauczyciela, te elementy w sposób skondensowany opisane są jako 4 podstawowe składniki tej wzorcowej sylwetki (s. 161 – 162), zatem stanowią kwintesencję przeprowadzonych badań „w kierunku teorii ugruntowanej”. Jak napisałem wcześniej taką „hipotezę”, znacznie bogatszą, można było postawić w toku badań empirycznych ilościowych;

- Zakończenie (tu godne uwagi są sformułowane przez Autorkę, na podstawie danych z badań, propozycje wprowadzenia do kształcenia nauczycieli nowych kursów (m.in. „Diagnoza i terapia pedagogiczna”);

- Bibliografia, obejmuje ona zestaw publikacji na 13 stronach tekstu książki, w tym w pewnej części publikacji angielskojęzycznych (a nawet jednej w języku niemieckim);

- Spis diagramów (17) i tabel (4);

- Aneks obejmujący na stronach 187 – 211 tabelę transkrypcyjną, związaną z kompetencjami profesjonalnymi nauczycieli wczesnej edukacji.

Pracę (publikację książkową) Anny Szkolak – Stępień pt. „Wzorcowy nauczyciel wczesnej edukacji w narracjach matek. W kierunku teorii ugruntowanej” : 1)

oceniam pozytywnie w stopniu dostatecznym, 2) stanowi ona dość znaczny wkład w rozwój pedeutologii oraz pedagogiki wczesnoszkolnej a głównie daje znaczący wkład do metodologii badań jakościowych w pedagogice wczesnoszkolnej (pośrednio w pedagogice).

5. Osiągnięcia w zakresie aktywności naukowej

Podstawowymi efektami aktywności naukowej Anny Szkolak – Stępień są przede wszystkim: a) publikacje naukowe, b) udział z referatami w konferencjach naukowych krajowych i zagranicznych.

Ad a) Co się tyczy publikacji naukowych, uzyskanych po osiągnięciu przez Autorkę doktoratu, stosowne dane przedstawiłem powyżej w punkcie 3, pragnę jednak wskazać jeszcze jeden element, który, moim zdaniem, podnosi wagę osiągnięć naukowych Autorki, jest nim książka pt. *„Nauczyciele wczesnej edukacji wobec problemu diagnozowania specyficznych trudności w uczeniu się”* (Kraków 2017, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, ss.135). Autorka podjęła się opracowania zagadnienia trudności uczennic i uczniów klas początkowych w nauce czytania, pisania i liczenia: dysleksji rozwojowej (dysleksji, dysgrafii, dysortografii) i dyskalkulii rozwojowej, czyni to w trzech obszarach, po pierwsze przybliża czytelnikowi istotę i przejawy tych specyficznych trudności w uczeniu się oraz rolę nauczycielek i nauczycieli jako osób diagnozujących owe trudności, po drugie przedstawia wyniki swoich badań empirycznych nad stanem przygotowania nauczycielek i nauczycieli do udzielania pomocy psychologiczno – pedagogicznej dzieciom napotykałym na specyficzne trudności w uczeniu się (na podstawie głównie badań ankietowych przeprowadzonych podczas szkolenia dla nauczycieli wczesnej edukacji w latach 2010 – 2013 w podkarpackim Czudcu, badaniami objętymi zostało 112 osób, materiały ankietowe zostały wzbogacone o wywiady z dyrektorami szkół podstawowych oraz analizę dokumentów będących dziełem badanych osób), po trzecie w teoretycznej części pracy (m.in. w rozdziałach na temat modelu diagnozowania dysleksji rozwojowej oraz modelu diagnozowania dyskalkulii rozwojowej) oraz w analizie wyników badań własnych daje wskazówki praktyczne, metodyczne dla nauczycielek i nauczycieli. To dobry układ treści wiążący teorię z

badaniami empirycznymi oraz z metodyką działań praktycznych, taki układ jest pożądanym w pracach pedagogicznych.

Ad b) Odnosnie uczestnictwa w konferencjach naukowych to warto zaznaczyć, że Anna Szkolak – Stępień, po uzyskaniu stopnia naukowego doktora, uczestniczyła w ponad 50 konferencjach (i warsztatach), w tym w 42 konferencjach z wygłaszaniem referatów. Referaty w języku angielskim, rosyjskim, słowackim wygłosiła na Słowacji (w Uniwersytecie w Preszowie, w Katolickim Uniwersytecie w Ružomberku), na Ukrainie (w Uniwersytecie Pedagogicznym im. M. P. Dragomanowa w Kijowie), w Czechach (w Uniwersytecie Masaryka w Brnie).

Tematyka referatów na konferencjach związana była przede wszystkim z postacią nauczyciela, (głównie z jego kompetencjami a także m.in. mistrzostwem, kreatywnością, rolą, sukcesami, wypaleniem zawodowym) oraz z edukacją wczesnoszkolną (m.in. zintegrowaną edukacją, diagnozowaniem dzieci, współpracą z rodzicami, trudnościami w uczeniu się dzieci).

Powyższe osiągnięcia oceniam pozytywnie.

6. Osiągnięcia dydaktyczne, organizacyjne, popularyzujące naukę

Anna Szkolak – Stępień prowadziła (prowadzi) liczne zajęcia dydaktyczne: wykłady, ćwiczenia, seminaria przede wszystkim z przedmiotów, które związane są tematycznie z Katedrą Pedagogiki Wczesnoszkolnej, należą do nich „Pedagogika wczesnoszkolna”, „Współczesne koncepcje pedagogiki wczesnoszkolnej”, „Projektowanie procesu edukacji zintegrowanej”, „Modele i strategie edukacji zintegrowanej”, „Metodyka zajęć korekcyjno – wyrównawczych”, „Praktyka dydaktyczna nieciągła w klasach I – III”.

Pełni rolę promotora pomocniczego w 2 przewodach doktorskich, mgr Moniki Kowalskiej i mgr Moniki Janiszewskiej, w których to przewodach promotorką jest dr hab., prof. UP Iwona Czaja – Chudyba (Kierownik Katedry Pedagogiki Wczesnoszkolnej UP).

Była członkiem Komitetu Organizacyjnego Międzynarodowej Konferencji Naukowej „*Wczesna edukacja w kontekście zmian*” (Kielce, Kraków 28. III. 2011 rok) oraz członkiem Komitetu Naukowego Konferencji Naukowo – Metodycznej „*Dziecko zdolne w szkole – wspieranie uzdolnień uczniów najmłodszych*” (Łódź, Jasło 14. VI. 2016 roku).

Pełni funkcję sekretarza Redakcji czasopisma „*Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna*”. W tym czasopiśmie zamieszcza swoje artykuły metodyczne wsparte na danych naukowych.

Pełniła m.in. rolę autorki koncepcji, metodologii i tekstu projektu „*2009 – 2013. Mistrzostwo zawodowe nauczycieli wczesnej edukacji*”, trenera i autorki scenariuszy zajęć dla nauczycieli klas początkowych: „*2011 – 2013. Podkarpackie szkolenie informacyjno – metodyczne*”, koordynatorki projektu i współtwórczyni projektu „*2014. Model pomocy psychologiczno – pedagogicznej dzieciom ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się*”, członkini zespołu eksperckiego i współautorka raportu badawczego do analizy efektów ewaluacji zewnętrznej szkół i placówek oświatowych województwa małopolskiego (Kraków 2014 – 2015), twórczyni i wykonawczyni programów „*Kompetencje diagnostyczne nauczycieli*” (2015 – 2016), „*Kompetencje kreatywne nauczycieli*” (2015 – 2016), członkini zespołu i wykonawczyni projektu „*Uniwersytet Młodego Naukowca*” (2018 – 2020, Uniwersytet Pedagogiczny).

Anna Szkolak – Stępień przejawia znaczną aktywność dydaktyczną, organizacyjną i popularyzatorską naukowo.

Wnioski końcowe: Rozprawę habilitacyjną a przede wszystkim osiągnięcia naukowe Anny Szkolak – Stępień oceniam pozytywnie. Wnoszę o dopuszczenie Anny Szkolak – Stępień do dalszych etapów postępowania służącego uzyskaniu przez nią stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika.

Janusz Paweł

Kraków, 18. III. 2022 r.